

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Ганна Гончаренко, Наталія Душечкіна
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
E-mail: eco-lab-udpu@yandex.ua

ОСОБЛИВОСТІ РЕКРЕАЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ

Одним з основних видів діяльності в межах заказників і пам'яток природи є рекреаційне використання їх території. Тому необхідно розглядати оцінку наслідків цього виду діяльності, які викликаються в природному комплексі сінокосінням, випасом худоби, санітарними рубками, багато в чому схожі з наслідками рекреації: порушення верхнього ґрунтового горизонту, надґрунтового покриву, знищення сходів, пошкодження підліску та деревостану тощо.

Стандартними характеристиками та основними ознаками для визначення ступеня антропогенних змін природних комплексів лісів визначено:

1. Непорушений стан природного комплексу. Природний комплекс в непорушеному стані і не відчуває впливу рекреаційного і лісогосподарського навантаження. Дорожньо-стежкова мережа відсутня (крім передбаченої). Видимих змін антропогенного характеру в мохово-лишайниковому (трав'янисто-кущовий) ярусі, підліску та деревостані немає. Всі види рослин типово лісові. Трав'янисто-кущовий, мохово-лишайниковий яруси покривають ґрунт на 90%; в ялинниках цей показник дещо нижчий.

2. Слабозмінений стан природного комплексу. Природний комплекс знаходиться під впливом рекреаційних або сільськогосподарських впливів. З'являється дорожньо-стежкова мережа, але її площа невелика – до 10% від загальної. Деревостан і підлісок розміщені рівномірно або групами. Трав'янисто-кущовий, мохово-лишайниковий яруси поза стежками не змінені. На стежках рідко, але можуть з'являтися лугові рослини або бур'яни, невластиві незміненому стану (мітлиця тонка, запашний колосок тощо). Пошкоджень підліску та деревостану немає.

3. Середньозмінений стан природного комплексу. Рослинний покрив розпадається на окремі біогрупи, обмежені стежками і дорогами, які займають від 10 до 25% досліджуваної площі. Трав'янисто-кущовий і мохово-лишайниковий яруси змінені, поза стежками з'являються лугові рослини і бур'яни. Так само, як і при слабкому або дуже слабкому порушенні природного комплексу є паростки, проте їх кількість на 30-70% менша. Є механічні пошкодження дерев, підліску, розорені гнізда птахів і мурашники.

4. Сильнозмінений стан природного комплексу. Рослинний покрив розміщений нерівномірно, розпадається на біогрупи. Витоптана площа (включаючи стежки і дороги, кострища) – 25–60%. Паростки відсутні, підріст пробивається лише невеликими групами, з різким переважанням листяних порід. Види, характерні для непорушеного стану, виростають лише біля стовбурів дерев. На решті площі переважають лугові рослини і бур'яни (подорожник середній, запашний колосок, тонконіг лучний тощо). Зростає кількість механічних пошкоджень дерев, підліску. Розорених гнізд птахів і мурашників – до 30%. З'являються ділянки зі зруйнованим верхнім ґрунтовим шаром.

5. Дуже сильнозмінений стан природного комплексу. Рослинний покрив розташовується окремими біогрупами. Парости і підріст відсутні. Витоптана площа (включаючи стежки і дороги) більше 60%. Ділянки зі зруйнованим верхнім ґрунтовим шаром 3–5% від загальної площі. У трав'янисто-кущовому ярусі переважають бур'яни по всій площі. Значна кількість підросту, підліску та деревостану пошкоджена людьми. Наявні ділянки зі зрубаними деревами, згарищами, розореними гніздами птахів і мурашників, яких більше половини від загального їх числа [2, с. 84].

На основі стандартних характеристик, визначається стадія антропогенної зміни природного комплексу (стадія дигресії, тобто руйнування природного комплексу). При п'ятистадійній стадії антропогенних змін найбільш помітні зміни в стані ґрунтового-рослинного покриву відбуваються при переході від третьої до четвертої стадії. До початку таких змін ще є можливим природне відновлення природного комплексу за умови зняття рекреаційного навантаження. У природному комплексі, що знаходиться на 4-ій і 5-й стадіях дигресії, самовідновлення вже неможливо, оскільки в лісових природних комплексах відсутні сходи домінуючої породи деревостану, різко скорочений або відсутній життєздатний підріст тощо [2, с. 153].

Отже, для лісових природних комплексів критичною є третя стадія антропогенних змін. Межа переходу природного комплексу в нестійкий стан знаходиться між третьою і четвертою стадіями. Гранично допустимими рекреаційними навантаженнями вважаються навантаження, що спостерігаються на ділянках з 2 і 3-ю стадіями дигресії, вони різні за величиною для різних типів лісових природних комплексів (табл.).

Табл. Допустимі рекреаційні навантаження на різні типи лісових природних комплексів

Тип лісу	Навантаження люд.-год. на га
Діброва	20
Березняк різнотравний	15-20
Березняк щучковидний	10-15
Осичняк кисличний, різнотравний	15-20
Осичняк щучковидний	10-15
Ялинник-кисличник	8-15
Ялинник-чорничник	8-10
Ялинник щучковидний, таволговий	7-8
Сосняк-чорничник	10
Сосняк зелений	10-14

Для зменшення шкоди, яку може заподіяти неконтрольоване рекреаційне використання природних комплексів заповідних територій, необхідно на ділянках, що знаходяться на 1–3-ій стадіях дигресії, здійснювати обмеження відвідуваності до гранично допустимих норм (табл.). Для цих ділянок рекомендують формування раціональної дорожньо-стежкової мережі і влаштування місць відпочинку.

На території з 4–5-ою стадіями дигресії рекреація неприпустима. В їх межах необхідно проведення лісовідновлювальних робіт.

На території заказників та пам'яток природи для зменшення шкоди, яку може завдати велика кількість туристів і відпочиваючих, а також неконтрольований випас худоби, виділяють різні зони: заповідну, рекреаційну, сільськогосподарську тощо. Маршрути для відвідування прокладають таким чином, щоб вони відводили людей від найбільш порушених або вразливих, зі зниженою стійкістю, ділянок лісу.

Сумарний рекреаційний потенціал території складається з потенціалів окремих її рекреаційних ресурсів, які

поєднуються в єдину цілу систему, чи існують розрізнено і оцінюються окремо. Рекреаційні ресурси мають певну рекреаційну місткість, тобто здатність одночасно задовольняти потреби певного числа туристів. Визначивши площу рекреаційних ресурсів, а також період експлуатації, є можливість обчислити рекреаційно-ресурсний потенціал.

Методика виявлення аналізованих показників ґрунтується на детальних польових дослідженнях на зведених статистичних матеріалах. Для достовірності результатів обираються туристичні об'єкти, що зазнають постійних рекреаційних навантажень і на яких чітко можна виділити стадії рекреаційної дегресії [1, с. 40–41].

До початку туристичного сезону проводиться детальний фізико-географічний опис виділених територій. Оцінюються всі компоненти природного комплексу: рельєф і корисні копалини, враховуються кути нахилу поверхні, породи, з яких складена територія, характер їх залягання, особливості ґрунтів; рослинний і тваринний світ, води, повітря. Всі компоненти розглядаються з урахуванням їх «нормального стану» та стадії рекреаційної дегресії, якщо такі є. Також аналізується соціально-економічні показники (доходи від використання, наявність інфраструктури, їх стан в минулому та сьогодні).

Упродовж туристичного сезону спостереження здійснюються в робочі та неробочі дні з комфортною та дискомфортною погодою. Точність результатів залежить від кількості днів спостережень.

На основі матеріалів, отриманих при вивченні природи, а також видів і ареалів антропогенних впливів на природні комплекси заказників і пам'яток природи для них рекомендується режим охорони.

Список використаних джерел

1. Совгіра С.В. Екологічний моніторинг лісових екосистем Уманщини / С.В. Совгіра, Г.Є. Гончаренко // Географія та екологія : наука і освіта : матер. II всеукр. наук.-практ. конф., Умань, 17–18 квітня 2008 р. / М-во освіти і науки України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини [та ін.]. – Умань : СПД Сочінський, 2008. – С. 39–42.
2. Тімець О.В. Основи рекреаційної географії: природа, ресурсний потенціал регіонів: посібник / О.В. Тімець, С.В. Совгіра - К. : Наук. світ, 2005. – 253 с.

Світлана Совгіра, Роман Подзерей

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

E-mail: eco-lab-udpu@yandex.ua

МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ ПОТЕНЦІЙНИХ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ

Роботу з виявлення та вивчення потенційних заповідних територій та об'єктів (заказників і пам'яток природи) проводять на місцях екологічні комітети і працівники лісового господарства. Посильну допомогу в її здійсненні можуть надати вчителі екології, біології та хімії, учні шкіл, а також члени шкільних лісництв, блакитних патрулів, клуби зелених тощо.

На початковому етапі за матеріалами районного (міського) екологічного комітету, краєзнавчого музею, в бесідах зі старожилами, за результати спостережень на екскурсіях і в походах по рідному краю потрібно зібрати відомості про типові або рідкісні природні об'єкти, які потребують охорони або отримали статус охоронюваних (табл.).

Способи обстеження природного об'єкта можуть бути різними. Поодинокі природні об'єкти (геологічні оголення, великі валуни, ключі і джерела, окремі дерева, мурашники) характеризуються за допомогою натуральних вимірювань,